

tutulmaktadır. Eski Mısır'da ağlayıcı kadınlar cenazeyi takip ediyor, gerek yolda gerekse mezarlıkta saçlarını yoluyor, ağlıyor, yas tutuyorlardı. Tevrat, ölünün arkasından akraba ve yakınlarının matem tutarken aşırılığa kaçıp saç baş yolmalarını, üst baş yırtıp bedenlerini yaralamalarını yasaklamaktadır (Levililer, 19/28; 21/5; Tesniye, 14/1). Kâhinler yas tutarken saçlarını tıraş etmeyecek, sakallarının uçlarını kesmeyecek, bedenlerini yaralamayacaktır (Levililer, 21/5).

Yahudi şeriat ve geleneği, matem tutan bir kimsenin üzüntüsünü yenebilmesi için birtakım kurallar koymuştur. Ölenin yakınları, defin tamamlanincaya kadar cenaze işiyle meşgul olacaklarından pek çok dini yükümlülükten muaftırlar. Cenaze defnedildikten sonra matemdeki şahıslar ekmek ve yumurtadan oluşan yemek için cenaze evine giderler. Yedi gün süren matem boyunca yas tutanlar yere oturmak zorundadır. Bunların tıraş olması, yıkanması, çalışması, Tevrat okuması, cinsî ilişkide bulunması, kösele ayak kabı giymesi, saçlarını kesmesi, selâm alıp vermesi, çamaşır yıkaması ve yeni yıkanmış çamaşır giymesi yasaktır. Matem süresince ölenin evine tâziye ziyaretlerinde bulunulur. Matem boyunca yas tutanların yemek ihtiyaçları arkadaşları veya komşularınca karşılanır. Matem yedi günlük ilk dönemine "şiva" adı verilir. Bundan sonra "şeloşim" de-

nilen ve otuz gün süren daha az yoğun ikinci dönem başlar. Bu dönemde saçları kesmek, tıraş olmak, yeni elbiseler giymek ve davetlere gitmek yasaktır. Bazı topluluklarda matem otuz gün sürerken bazılarında bir yıl devam etmektedir. Matem süresince her gün Kaddiş duasını okumak gerekir. Yedi günlük dönem Roş-ha-şanah, Yom Kipur, Sukkot, Fısih ve Şavuot bayramlarına rastlarsa matem zorunlu olarak sona erer. Eğer ölen kişi Tevrat kurallarını çiğneyen biri ise veya intihar etmişse matem kurallarına uyulmaz (*Dictionnaire encyclopedique du Judaïsme*, s. 302-304).

Eski Ahid'de İsrâilîoğulları'nın matem geleneklerine dair verilen örneklerin bir kısmı Yeni Ahid döneminde de devam etmiş (Matta, 9/23; Luka, 8/52; Resullerin İşleri, 8/2), ancak Hz. İsa'nın ölümü ve yeniden dirilişi Hıristiyanlık'taki matem anlayışında önemli bir değişime sebep olmuştur. Artık hıristiyanlar ümitsiz kimse gibi matem tutmayacaktır (I. Selânikliler, 4/13); zira onlar Yeni Kudüs'ü beklemektedir ve orada artık ölüm, matem, ağlayış ve acı olmayacaktır (Vahiy, 21/4). Hıristiyanlık'ta matem için çalgı çalınması, kiralık ağıt yâkıcılar tutulması, üzüntünün gürültülü bir şekilde dışa vurulması yasaklanmış ve kilise cenaze matemlerindeki aşırılığa karşı çıkmıştır (DB, VI/1, s. 468).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "etm" md.; Tâcü'l-'arûs, "fzz" md.; H. Lesetre, "Déchirer ses vêtements (Usage de)", DB, II/2, s. 1336-1337; a.mlf., "Deuil", a.e., II/2, s. 1396-1400; a.mlf., "Incision", a.e., III/1, s. 868-869; a.mlf., "Pleureuses", a.e., V/1, s. 465-468; E. Jacob, "Mourning", IDB, III, 452-454; D. H. Smith, "Mourning", DCR, s. 453; *Dictionnaire encyclopedique du Judaïsme* (ed. G. Wigoder v.dğr.), Paris 1993, s. 302-304; Suzan Alalu v.dğr., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, İstanbul 1996, s. 147-155; P. Knobel, "Mourning", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* (ed. R. J. Z. Werblowsky - G. Wigoder), New York 1997, s. 484-485; Ünver Günay - Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Kayseri 1998, s. 87-88; Yıldız Kocasavaş, "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, III, 67-75; Eşref Buharalı, "Türklerde Matem Alâmetleri", TDA, sy. 65 (1990), s. 149-159; İsmail Görkem, "Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar", a.e., sy. 77 (1992), s. 157-188; S. G. F. Brandon, "Death Rites and Customs", *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia*, Chicago 1979, V, 533-538; M. A. Hofer, "Mourning Customs (in the Bible)", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1968, X, 54-55; E. K. Mitchell, "Death and Disposal of The Dead (Early Christian)", ERE, IV, 456-458.

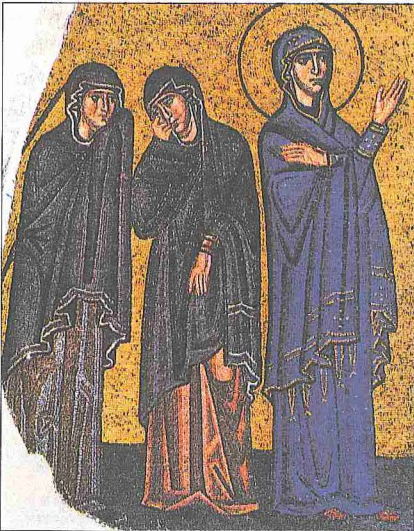

ÖMER FARUK HARMAN

Câhiliye Döneminde ve İslâm'da Matem. İslâmiyet'ten önce Araplar'da matem kutsal bir görev olarak telakki edilen sosyal tezahürlerden biriydi. Üstünü başını parçalama, saçlarını kesme, başına toprak atma, çamur sürme, elbiseyi ters giyme, siyah veya beyaz giyinme, kendi kendini ve özellikle yanaklarını dövme gibi İbrânîler'de ve çevredeki diğer kültürlerde bulunan matem türleri bazı farklılıklarla eski Araplar'da da vardı. Araplar bazan bir yıl kadar süren matem müddetince yas elbisesi giyer, ölünün kabri üzerinde kurban keserlerdi. Ölenin yiğitlik ve cömertlik gibi mezziyetlerine göre bu son uygulamada ölüm yıl dönümlerinde de tekrarlanırdı (Cevâd Ali, V, 173-174). Câhiliye dönemindeki matem uygulamalarının başında ağıt yakma geliyordu. Özellikle soylular ve zenginler, ölen kişinin durumuna göre onun hakkında genellikle abartılı övgüler düzen kadın ağıtçılar (nâiha, newhâ) kiralardı, ağıt sırasındaki hareketlerine göre bu kadınlara değişik isimler verilirdi. Bazıları hayatta iken kendileri için ağıt yakılmasını vasiyet eder, mezziyetlerinin ağıtlara yansıtılmasını isterlerdi. Câhiliye şairi Tarafe b. Abd Mu'alağa'sında, "Öldüğümde bana yaraşır bir şekilde ağla, benim için yakalarını yırt ey Ma'bed'in kızı!" diyordu (Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, s. 93). Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib de ölüm döşeğinde iken kızlarını başına toplayarak onlardan ölümünden sonra kendisi için söyleyecekleri mersiyeleri dinlemiştir (İbn İshak, s. 45-46).

Kur'an-ı Kerim'de Araplar'ın matem uygulamalarına doğrudan bir atıf yer almamakla birlikte doğum ve yaşam gibi ölümün de tabii karşılanarak takdire rıza gösterilmesi ve ölüm hadisesinden âhîret için ders çıkarılması gerektiği bilincini geliştirmeyi hedefleyen pek çok âyet bulunmaktadır. Hz. Ya'kûb'un oğlu Yûsuf'un öldüğü yolundaki haber üzerine üzüntüden ve ağlamaktan gözlerini kaybetmesine ve acı çekmesine rağmen kendi kendine "sabr-ı cemil" telkin ettiği, kederini içine gömdüğü, "Ben gam ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum" dediği bildirilerek bir yandan ilâhî takdire rıza göstermenin gerekliliği, bir yandan da matem meşruiyeti, mahiyeti ve ölçüsü konularında bir örnek ortaya konmuştur (Yûsuf 12/18, 83-87, 96; Fahreddin er-Râzî, XVIII, 192-206). Hadislerde ise Câhiliye döneminin uzun süreli ve abartılı matem şekilleri ve bu sırada gösterilen taşkınlıklardan örnekler zikredilerek bunların

HZ. İSA'nın ölümü üzerine tutulan matem tasvir edildiği Sakız adası Nea Moni Kilisesi'ndeki XI. yüzyıla ait mozaik pano

İslâm'la bağdaşmadığı belirtilmiş, felâketler karşısında mümkün olduğunca sabırlı ve metanetli davranmak gerektiği telkin edilmiştir (İbn Hacer, VI, 197-202; Şevkânî, IV, 111-122). Hz. Peygamber bir hadisinde, "Yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve Câhiliye âdetini sürdürenler bizden değildir" buyurmuştur (Buhârî, "Cenâ'iz", 36, 38, 39; Müslim, "Fezâ'il", 67). Hadis şârihleri, "Câhiliye âdeti" ile o dönemin aşırılıklarla dolu matem şekillerinin kastedildiğini belirtmişler, "bizden değildir" ifadesini de İslâm âdâbından sapma olarak açıklamışlardır. Diğer taraftan Resûl-i Ekrem'in ölünün arkasından başıra çağıra ağlamayı, saçlarını kesmeyi, üstünü başını parçalamayı onaylamadığı bildirilmektedir (Buhârî, "Cenâ'iz", 37; Müslim, "İmân", 166). Bununla birlikte çeşitli hadislerde metanetini koruyup ilâhî takdire rıza göstermek şartıyla ölünün arkasından acı çekmenin ve bu sebeple ağlamanın tabii bir durum olduğu, gözün ağlamaktan, kalbin üzülmekten dolayı sorumlu tutulmadığı, buna karşılık elin yaptıklarından, dilin de söylediklerinden sorumlu olduğu belirtilmektedir (meselâ bk. *Müsned*, I, 204; Buhârî, "Cenâ'iz", 32; "Edeb", 18; Müslim, "Cenâ'iz", 16-28; "Fezâ'il", 62; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 60). Kabir ziyaretinde bir sakınca görülmemekle birlikte ölünün kabri üzerinde kurban kesip kan akıtma şeklindeki Câhiliye uygulaması Resûlullah tarafından yasaklanmıştır (*Müsned*, III, 197; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 70).

İslâm'dan önce Hicaz bölgesinde kocası ölen Arap kadınları bir yıl süreyle iddet bekleyip yas tutar, bu müddet içinde evinden dışarı çıkmaz, yeni elbise giymez, koku sürünmez ve saçlarını taramazdı. Hatta bu kadınların matem süresince suya el vurmadıkları, yıkanmadıkları, tırnaklarını kesmedikleri ve matemden çıkmalarının bazı kuralları olduğu bildirilmektedir (*Tâcû'l-'arûs*, "fzz" md.). İslâm dininde kocası ölen kadının iddet süresi dört ay on gün olarak belirtilmekte ve hamile olması durumunda bu süre doğumun gerçekleştiği gün sona ermektedir. Bu zaman zarfında kadının Câhiliye döneminin aşırılıklarına sapsadan kocasının hâtırasına saygı niteliğinde bir matem havası yaşaması istenmiştir (bk. İHDÂD).

Câhiliye devrinde, öldürülen bir kimse'nin aile ve akrabaları ölenin intikamını alıncaya kadar dünya zevklerinden kendilerini mahrum etmeye and içer, bu süre

çinde ağlamazlar, hatta normal matem usullerini uygulamaz, bunu ancak hedeflerine ulaştıktan sonra yaparlardı. Kadınlar ise maktulün kanı yerde kaldığı sürece matem tutar, erkeklerini intikam almaya teşvik ederlerdi (Cevâd Ali, V, 156). İslâm dini kan davası uygulamasını kesin olarak ortadan kaldırdığı gibi bu tür meseleleri hukuk kurallarıyla çözmeye yoluna gitmiş, gerek fertlere gerekse cemiyete bu kurallara uyup toplumsal barışın güçlenmesine katkıda bulunma yükümlülüğünü getirmiş, böylece kan davasına bağlı matem anlayış ve uygulamalarını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Bununla birlikte çeşitli müslüman toplumlarında İslâm öncesinden kalan bazı matem şekilleri İslâmî unsurlar da katılarak devam ettirilmiş, bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey öldüğünde emir ve hâciblerin elbiselerini yırtmak istedikleri, fakat vezir Amîdülmülk el-Kündürî'nin buna engel olduğu kaydedilmektedir. Bahâeddin Veled Konya'da vefat edince Alâeddin Keykubad yedi gün saraydan çıkmamış, kırk gün ata binmemiş, tahtını bırakarak hasıra oturmuş, cuma mescidinde hâfızlara kırk gün hatim indirtmiş, fakirleri doyurmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin cenaze törenine katılanlar da elbiselerini yırtarak saçlarını yolmuşlar ve yas süresince matem elbisesi giymişlerdir. Fâtih Sultan Mehmed vefat ettiğinde atlarının kuyrukları kesilip eyerleri ters çevrilmiş, sarığının yeni sıra savaşa kullanıldığı yaylar da kırılarak tabutunun üstüne konmuştur. Bazı matem şekilleri yanında dinde bid'at sayıldığı veya içlerine bazı bid'atlar karışmış olduğu halde devir ve

Sokullu Mehmed Paşa'nın Kanûnî Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine matem tutmasını tasvir eden bir minyatür (Feridun Ahmed Bey, *Nüzhethü'l-esrâri'l-ahbâr der Sefer-i Zigetvar*, TSMK, Hazine, nr. 1339, vr. 41^a'dan detay)

iskat, ölünün yedinci, kırkinci ve elli ikinci gününde yemek verme, helva dağıtma, Kur'an okutma gibi uygulamalar günümüzde de devam etmektedir (Şîa'da matem geleneği için bk. AĞIT).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcû'l-'arûs, "fzz" md., *Müsned*, I, 204; III, 197; Buhârî, "Cenâ'iz", 32, 36-39, "Edeb", 18; Müslim, "İmân", 166, "Cenâ'iz", 16-28, "Fezâ'il", 62, 67; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 70; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 60; İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 45-46; Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'a* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Mektebetü dâri'l-beyân), s. 93; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XVIII, 192-206; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), VI, 197-202; Şevkânî, *Neylû'l-ewfâr*, IV, 111-122; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 152-157, 173-174; I. Goldziher, *Gesammelte Schriften*, Hildesheim 1970, IV, 360-393; Sedat Veyis Örnek, "Anadolulu Folklorunda Yas", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara 1974, s. 399-409; Handan Çağlayan, "Anadolunun Bazı Yörelerinde Yas Gelenekleri", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Sektöyün Bildirileri*, Ankara 1997, s. 87-108; Eşref Buharalı, "Türklerde Matem Alâmetleri", *TDA*, sy. 65 (1990), s. 149-159; İsmail Görkem, "Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar", a.e., sy. 77 (1992), s. 157-188.

MUSTAFA ÇAĞRICI

MATEMATİK

Yunanca'da "orta" ve "öğrenme, öğretme" anlamlarına gelen *mathemata*, nazari ilimlerin orta kısmında yer alan ve *aritmetik* (ilm-i aded), *geometri* (ilm-i hendese), *astronomi* (ilm-i felek) ve *mûsikîyi* ihtiva eden ilim dalına alem olmuştur; Arapça'ya *teâlîm*, tekil haliyle de *ta'lîm* olarak çevrilmiş ve dört bilim dalı "ulûm-i teâlîm" olarak adlandırılmıştır. Eflâtun felsefesinin etkisiyle Aristocu ilimler tasnifinin tesiri neticesinde matematik bilimleri kendi üstünde bulunan ilm-i ilâhîye bir hazırlık olarak görüldüğünden kök anlamı "alıştırma yapma" olan *riyâze* kelimesine teşbihen "zihni alıştıran ve hazırlayan" mânasında "riyâzî ilimler" olarak isimlendirilmiş, daha sonra kısaca bütün bu bilimlere *riyâziyyât* adı verilmiştir. Yenileşme döneminde ise riyâziyyât sayı ve miktarla uğraşan bütün bilim dallarını kuşatan bir isim olarak kullanılmaya başlanmıştır, bugün de modern Arapça'da kullanılmaya devam edilmektedir.

İslâm medeniyetinde matematik alanındaki çalışmaların tarihî gelişimi ele alınmadan önce bu ilmi doğuran etkiler ana çizgileriyle izlenmek istenirse IX. yüzyılın başlarındaki Bağdat'a dönmek